

Struikelstenen in Borgsweer, Termunterzijl en Woldendorp

Inhoudsopgave

Waarom struikelstenen	3
Familie Cohen van den Berg-Bruckmann, Borgsweer	5
Izaak Cohen van den Berg	7
Martha Cohen van den Berg-Bruckmann	9
Ingeborg Cohen van den Berg	11
Familie Cohen-Nieweg, Termunterzijl	13
Jozeph Cohen	15
Marie Therèse Cohen-Nieweg	17
Clara Nieweg	19
Louis Cohen	21
Mietje Cohen-Nieweg	23
Leo Cohen	25
Andreas E. Gorter, Woldendorp	27
Familie Oudgenoeg-Frenkel, Woldendorp	29
Arent Oudgenoeg	31
Johanna S.C. Oudgenoeg-Frenkel	33
Markus Oudgenoeg	35
Henderika Oudgenoeg	37
Froukje Oudgenoeg	39
Nawoord	40

Colofon

Dit is een uitgave van Werkgroep Struikelstenen Termunten
Ter gelegenheid van de struikelsteenlegging op 10 december 2016
in Borgsweer, Termunterzijl en Woldendorp
Ter herinnering aan de families Cohen van den Berg, Cohen,
Oudgenoeg en Andreas E. Gorter

Samenstelling Miriam van der Meer en Yvonne Quispel
Vormgeving Jeroen Wiersma

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door financiële steun uit de dorpsbudgetten van
Borgsweer, Termunten/Termunterzijl en Woldendorp, Machinefabriek Bosker en Zonen,
Woonstichting Groninger Huis, Protestantse gemeente Woldendorp-Termunten-Borgsweer en
diverse particuliere donateurs.

www.struikelstenentermunten.nl
info@struikelstenentermunten.nl

Bankrekening Beth Ha Knesseth
o.v.v. Struikelstenen NL78 ABNA 0475 4009 09

Geraadpleegde bronnen naast ooggetuigen en nabestaanden zijn:
Herinneringscentrum Kamp Westerbork (José Martin en Guido Abuys);
Gemeentearchief Delfzijl (Jeroen Hillenga).
De boeken: Gele Ster in een Zwarte Tijd Expositie Termunter Joden, 1989;
Ze waren onder ons, 300 jaar Joden in Delfzijl;
Borgsweer, rots in de branding, 2005;
Zeven keer 10 = 70, Historie van het voortgezet onderwijs in Woldendorp, 1991;
Weiwerd, Heveskes en Oterdum, de verdwenen dorpen van de Oosterhoek.

Waarom struikelstenen?

Op 10 december 2016 zijn in Borgsweer, Termunterzijl en Woldendorp (provincie Groningen) struikelstenen geplaatst voor de Joodse families Cohen van Den Berg, Cohen en Oudgenoeg en voor verzetsman Gorter, in totaal 15.

Struikelstenen zijn herdenkingsstenen voor de slachtoffers van het naziregime, zoals Joodse mensen, homoseksuelen en politiek vervolgd. Struikelstenen heten officieel Stolpersteine en zijn bedacht door de Duitse kunstenaar Gunter Demnig. Eind 2015 lagen er in 21 landen in 1.600 plaatsen 54.000 stenen. Ook in Nederland zijn er al in meer dan 120 plaatsen struikelstenen gelegd, soms honderden, soms maar een paar.

Gunter Demnig legt iedere steen persoonlijk voor de huizen waar de slachtoffers hebben gewoond. Iedereen krijgt een eigen steen. De struikelstenen zijn 10 × 10 cm en aan de bovenkant bedekt met een messing plaatje. Daarin staan naam, geboortjaar, datum van wegvoering, datum en plaats van overlijden, met bovenin de toevoeging 'Hier woonde'. De stenen liggen vlak in de straat, gelijk met de andere bestrating, maar vallen op door hun kleur en de lichtweerskaatsing. Dit trekt de aandacht van voorbijgangers en die worden zo uitgenodigd om erbij stil te staan. Om het te kunnen lezen, moet je door de knieën en het hoofd buigen. Je buigt op deze manier als het ware voor het slachtoffer. Het struikelen is dus niet letterlijk struikelen, maar symbolisch.

Elk steentje is eigenlijk een klein monument. Door ze voor het huis van de slachtoffers te plaatsen en er hun naam op te zetten, zijn ze heel persoonlijk. Zo kun je zien waar alle slachtoffers hebben gewoond en krijgen ze weer een plekje in de steden en dorpen waar ze woonden. Opdat zij niet vergeten worden...

Familie Cohen van den Berg-Bruckmann

① Borgsweer 34, Borgsweer

In april 1936 komen Izaak Cohen van den Berg, zijn vrouw Martha Bruckmann en hun dochter Inge in Borgsweer wonen, een dorpje in de buurt van Delfzijl. Daar beginnen ze een winkel met kruideniers- en galanterieënwaren (kleine huishoudelijke artikelen).

Sinus Brouwer (1928) weet dat nog goed: 'Het was de derde kruidenierswinkel na Perdok en Ausema. Hij haalde iedere week boodschappenbriefjes op en bracht alle spullen dan thuis.'

Alie Vos-Groenhagen (1917), die destijds bij de familie diende, herinnert zich dat het een hele drukke winkel was. 'Daar was echt van alles te koop. Izaak was een echte handelaar, heel Borgsweer kwam bij hem. Als je wat bijzonders wilde hebben, dan moest je naar Cohen.'

In november 1942 wordt het gezin 's avonds uit huis gehaald. Alie weet nog precies de datum: 'Dat was op 11 november, want dat was de verjaardag van mijn moeder. We waren die gezellig aan het vieren en toen hoorden we dat Inge en haar ouders waren weggehaald. Verschrikkelijk vond ik dat.'

Het hele gezin wordt op 23 november 1942 in Auschwitz om het leven gebracht.

Borgsweer jaren vijftig.

Links vooraan het voormalige woonhuis/winkel van de familie Cohen van den Berg.

Rechts café/kruidenierswinkel Ausema.

Izaak Cohen van den Berg

12 mei 1883 – 23 november 1942

Izaak Cohen van den Berg wordt op 12 mei 1883 geboren in Weiwerd, een dorpje bij Delfzijl. Hij trouwt met Emilie Windmuller uit Emden, waar ze een slagerij beginnen. Ze krijgen vier kinderen: Friederike, Mietje, Salomon en Max, die allemaal voor de oorlog naar Palestina emigreren.

Na het overlijden van Emilie trouwt Izaak op 22 mei 1926 met Martha Bruckmann uit Krefeld.

Op 15 april 1927 wordt hun dochtertje Ingeborg – Inge – geboren.

Izaak vlucht met vrouw, dochter en zoon Max begin april 1933 naar Nederland. Ze kunnen eerst tijdelijk bij Izaak's neef Arent Oudgenoeg in Delfzijl wonen.

Na een tussenstop in Oterdum komen ze in april 1936 in Borgsweer wonen en daar beginnen ze een kruidenierswinkel.

Trijn Houwerzijl-Telkamp (1929) herinnert zich nog goed dat je zondags, als de winkel officieel dicht moest blijven, toch aan de achterkant, in de keuken, wat kon kopen. 'Ik kreeg dan van mijn ouders één cent mee en kocht daarvoor een 'gelukstoffee', dan kreeg je een halve cent terug. En als je geluk had stond er op het papiertje waar je toffee in zat, dat je nog een extra toffee kon krijgen.'

Izaak wordt samen met vrouw en dochter op 23 november 1942 in Auschwitz om het leven gebracht.

Izaak is dan 59 jaar.

Een hele en halve 'toffee'-cent van Trijn Telkamp-Houwerzijl.

Links de woning van familie Cohen van den Berg in Oterdum.

Martha Cohen van den Berg-Bruckmann

20 augustus 1891 – 23 november 1942

Martha Bruckmann wordt geboren op 20 augustus 1891 in Krefeld. Ze trouwt op 22 mei 1926 met de uit Nederland afkomstige weduwnaar Izaak Cohen van den Berg, slager in Emden. In 1927 wordt hun dochter Inge geboren. Uit angst voor de nazi's ontvlucht het gezin Duitsland en begint eind april 1936 in Borgsweer een kruideniers- annex galanterieënzaak.

Alie Vos-Groenhagen (1917) diende als jonge vrouw bij het gezin Cohen van den Berg en heeft daar warme herinneringen aan. 'Ik at er altijd mee, dat wilden ze per se. Mevrouw Cohen kon heel lekker koken. Ze aten een keer bruine bonen. Toen ik zei dat ik dat niet lustte, zei ze 'Maar deze wel'. En dat klopt ook. Thuis aten we het met spek maar zij maakte het met vruchten. Ze bakte ook heel vaak taarten, bijna iedere week, altijd twee tegelijk, een vruchtentaart en een slagroomtaart. Dat was ik thuis niet gewend. Ik vond het heerlijk.'

Trijn Houwerzijl-Telkamp (1929), destijds hartsvriendin van dochter Inge, herinnert zich Martha als een erg lieve vrouw. 'Heel bijzonder vond ik het dat er in de woonkamer een grote foto van Izaak's eerste vrouw hing.'

In de avond van 11 november 1942 wordt Martha met man en dochter uit huis gehaald. Bij aankomst in Auschwitz op 23 november worden ze alle drie meteen om het leven gebracht.

Martha is dan 51 jaar.

Versje van Martha in het poesiealbum van Trijn Telkamp, vriendin van haar dochter Inge. Mijn wens zij kort en krachtig, Doch hartelijk gemeend. Het geluk blijve u gedachtig, En dat gij nimmer weent.

Schoolfoto lagere school Oterdum met Inge helemaal rechts voor de juf.

Versje van Inge in poesiealbum van haar vriendin Trijn Telkamp.
Leef gelukkig en tevrede, In de bloeitijd uwer jeugd. En geniet van uw jong leven, Veel geluk en levensvreugd.

Inge Cohen van den Berg

15 april 1927 – 23 november 1942

Inge wordt geboren op 15 april 1927 in Emden, Duitsland, als dochter van Izaak Cohen van den Berg en Martha Bruckmann. In 1933 ontvlucht het gezin Duitsland en woont dan o.a. tijdelijk in Oterdum. Inge bezoekt daar de lagere school. Als het gezin in april 1936 naar Borgsweer verhuist, gaat Inge daar naar de lagere school.

Trijn Houwerzijl-Telkamp (1929) wordt hartsvriendin van Inge en herinnert zich haar nog goed: 'Inge was een heel gewoon meisje, ze had blond haar. Ze trok gewoon met de andere kinderen in het dorp en op school op. Alleen bij godsdienstles merkte je dat ze Joods was, dan moest ze naar een andere klas'. Haar schoolgenootjes merken dat Inge door alle anti-Joodse maatregelen verandert, vooral toen ze een Jodenster moest gaan dragen. Trijn: 'Ze werd schuw, het leek wel of ze zich schaamde. Ze durfde de straat niet meer goed op. Als ze toch samen met andere meisjes op straat liep, probeerde ze de ster te verbergen, door haar schooltas ervoor te houden.'

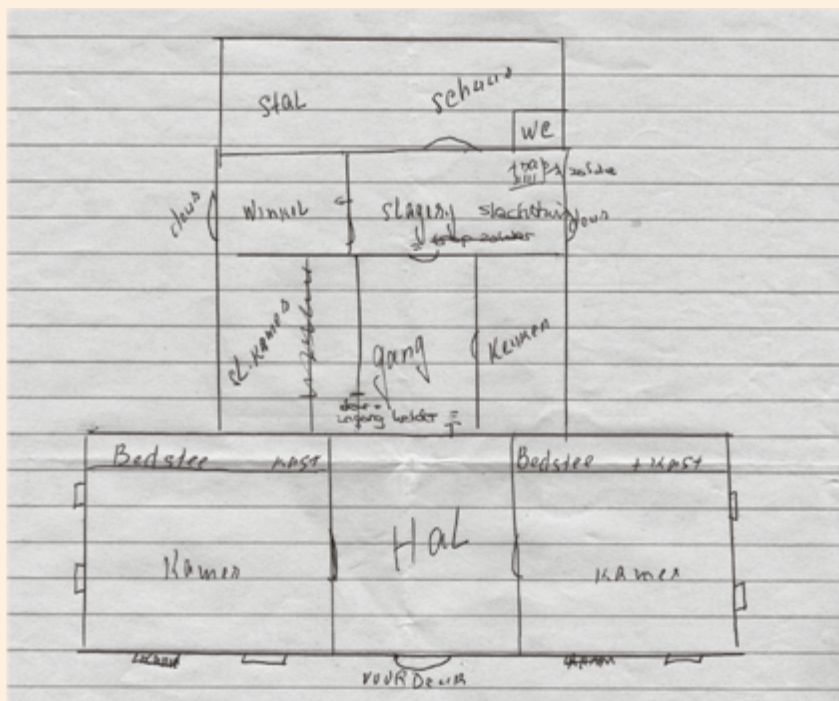
Trijn herinnert zich dat ze Inge ineens niet meer zagen. Ook het huis van de familie was leeg: 'Ze zijn weggehaald', zeiden onze ouders. Meer hoorden we er niet over. We hebben Inge nooit meer gezien. We waren nog kinderen en begrepen pas later wat voor vreselijks er gebeurd was.'

Op 23 november worden Inge en haar ouders in Auschwitz om het leven gebracht.

Inge is dan 15 jaar.

Vooraanzicht van het woongedeelte.
Voor de deur de familie Kuiper die er na de oorlog kwam wonen.

Plattegrond van het huis getekend door Jenny Generaal-Kuiper, die na de oorlog in het huis van de Cohens woonde. De inventaris is te vinden op de zgn. inboedellijst, die na de deportatie van de familie Cohen is gemaakt (www.joodsmonument.nl).

Familie Cohen-Nieweg

② Termunterzijl, Schepperbuurt 36

In 1903 komen Jozeph Cohen en Marie Therèse Nieweg, beiden afkomstig uit slagersfamilies in Delfzijl, in Termunterzijl wonen, een dorp in de buurt van Delfzijl. Daar beginnen ze een eigen slagerij. De zus van Marie Therèse, Clara, trekt bij hen in. Ze krijgen twee zoons: Lowie en Leo, die beiden meehelpen in de slagerij. Lowie trouwt in april 1942 met Mietje Nieweg, ook een slagersdochter. Mietje komt dan in Termunterzijl wonen.

Sinus Brouwer (1928) uit het buurdorp Borgsweer herinnert zich de slagerij nog goed: 'Direct om de hoek bij het begin van Termunterzijl woonde een Joodse slager, met voornamelijk schapen. Ze hadden twee jongens die veel ouder waren dan ik.'

Van de beide zussen herinneren voormalige buurtgenoten zich alleen dat ze erg op elkaar leken. 'Maar je zag de vrouwen eigenlijk nauwelijks buiten. Ze leefden erg teruggetrokken.' Jozeph en zijn zoons hebben wel contact met dorpsgenoten. Ze gaan bijvoorbeeld regelmatig in de buurt kaarten, in Borgsweer met de vader en opa van Trijn Houwerzijl-Telkamp en in Termunten met de opa van Antje Brouwer-Kuiper.

Jenny Generaal-Kuiper (1930) woonde als kind vlak naast de familie Cohen en verhuisde na de oorlog naar hun huis. Ze weet nog precies hoe het huis er toen van binnen uitzag en tekende een gedetailleerde plattegrond, met zowel woon- als slagerijgedeelte.

Alle gezinsleden komen om in (de buurt van) Auschwitz en Sobibor.

Nieuwsblad van het Noorden, 17 december 1912.

Nieuwsblad van het Noorden, 30 december 1941.

Zijaanzicht met links van het midden de winkel.

Jozeph Cohen

9 oktober 1871 – 23 november 1942

Jozeph Cohen wordt geboren op 9 oktober 1871 in Delfzijl, als zoon van Lazarus Cohen en Aaltje Polak.

Op 10 juni 1903 trouwt hij met Marie Therèse Nieweg. Ze verhuizen naar Termunterzijl en beginnen daar een slagerij/veehandel. Ze krijgen twee zoons: Louis (1904) en Leo (1909), die meehelpen met de slagerij.

Sinus Brouwer (1928) uit Borgsweer herinnert zich de slagerij nog goed. 'Ze brachten het vlees rond met een bakfiets, zonder bagagedrager, maar met een soort uitsteeksel aan de achteras, zodat je steppend kon opstappen. Dat was nodig vanwege de zware lading voorop.'

Antje Brouwer-Kuiper uit Termunten (1926) weet nog dat slager Cohen bij haar opa vlees kwam brengen. 'Dan kwam hij binnen met een mand met een doek erover, die was bebloed. Dat vond ik als kind best griezelig.' Slager Cohen dacht ook aan de buurkinderen. Jenny Generaal-Kuiper (1930): 'Tegen Pasen kregen we altijd een varkensblaas, om een rommelpot van te maken, een soort trommel.'

Op 12 november 1942 wordt Jozeph samen met zijn vrouw en schoonzus naar Westerbork gedeporteerd. Op 20 november gaan ze op transport naar Auschwitz, waar ze bij aankomst op 23 november meteen om het leven worden gebracht.

Jozeph is dan 71 jaar.

Op heden den twintigsten der maand Dec.
Amst. achtienhonderd zeven en zeventig, is voor ons Burg.
Granceten, ambtenaar van den burgerlijken stand der
 gemeente DELFZIJL, arrondissement en provincie Groningen,
 verschenen: Marie Nieweg
 — oud veertig — jaren, van beroep slager.
houder, wonende te Delfzijl, welke heeft verklaard, dat op den
eenen twintigsten der maand Decem. achtienhonderd zeven en
 zeventig, des avonds — te tien uur, te Delfzijl, binnen deze
 gemeente, een kind is geboren van het manneljk geslacht, waaraan de voornaam
 van Marie Therèse — gegeven zullen — worden; van welk kind
ouders zijn Marie Nieweg voormeld en Geertje
van Zanten, tandarts, echtscheiden, wonen
te Delfzijl;

1

En is deze aangifte en verklaring gedaan in tegenwoordigheid van Adriaan van
Smelt, oud negenen jaren, van beroep landbouwer,
 wonende te Delfzijl en van Jacob Gijlt
 oud veertig jaren, van beroep landbouwer, wonende te
Delfzijl als daartoe door de belanghebbende gekozen getuigen. —
 En is deze akte in dubbel opgemaakt na voorlezing door comparant —, getuigen en
 ons geteekend.

L. J. J. J. de Burgemeester
J. Gijlt R. H. G. G.

Marie Therèse Cohen-Nieweg

21 december 1877 – 23 november 1942

Nr. 7 Heden, Heedien februari
 negentienhonderd een en vijftig verschijn voor mij ambtenaar van de burgerlijke
 stand van Termunterzijl:
ingeschreven een vanwege de Kinderen van Justitie
oud ontvanger van schriftelijke aangiften
wonende te van Overijpe, waarmede blykt, die verklaarde
dat op dat op drie en twintig November
 negentienhonderd een en vijftig, te duis en veertig in de uur
omgeving van Osmiegem in Polen in de gemeente
 Termunterzijl is overleden: Nieweg, Marie Therèse
geboren een en twintig December achtien
honderd zeven en zeventig te Delfzijl
oud wonende te Termunterzijl beroep landbouwer
geboren gehuwd met: wonende te Cohen, Jozeph
dochter van: Nieweg, Marie en: van Zanten
Geertje

Ik J. J. J.

De aangever verklaarde uit eigen wetenschap van het overlijden kennis te dragen.
 Waarvan akte, welke overeenkomstig de wet is voorgelezen

Ik J. J. J.

Marie Therèse Nieweg wordt op 21 december 1877 in Delfzijl geboren, als dochter van Levi Nieweg en Geertje van Zanten. Ze heeft een oudere broer, Benjamin, en een oudere zus, Clara. Marie Therèse trouwt in 1903 met Jozeph Cohen. Ze verhuizen naar Termunterzijl en beginnen daar een slagerij annex veehandel. Clara trekt bij hen in.

Marie Therèse en Jozeph krijgen twee zoons: Louis (1904) en Leo (1909).

Op 12 november 1942 wordt Marie Therèse samen met haar man Jozeph en zus Clara naar Westerbork gedeporteerd. Op 20 november gaan ze alle drie op transport naar Auschwitz, waar ze bij aankomst op 23 november direct om het leven worden gebracht.

Marie Therèse is dan 64 jaar.

Geboortakte (1877) en overlijdensakte (1951) van Marie Therèse Cohen-Nieweg.
 (www.allegroningers.nl)

Over de doorge-
 haalde lettergrepen
 Welken den Leeren
 Ten Regel, Leeren
 Over, —————
 Overgekeerd,

K. J. J. J. J.

Nieuwsblad van het Noorden, 27 augustus 1941.

Trouwfoto Mietje Nieweg en Lowie Cohen.

Louis Cohen

12 april 1904 – 23 juli 1943

Louis Cohen (Lowie) wordt op 12 april 1904 geboren. Later krijgt hij nog een broer, Leo. Beide broers helpen hun vader met de slagerij en veehandel.

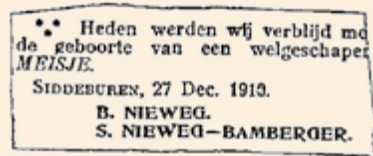
Jenny Generaal-Kuiper (1930), die als kind vlak naast de familie Cohen woonde, herinnert zich dat een van de zoons – ze denkt Lowie – wel eens kwam buurten bij haar vader op de garnalenpellerij. ‘Dan maakte ik wel eens een praatje, als ik mijn vader koffie kwam brengen. Zo hoorde ik over koosjer koken, dat melk en vlees niet met elkaar in aanraking mogen komen en zo.’ Sinus Brouwer (1928) weet nog dat beide zoons met ‘Bootje Zeilen’ meededen. ‘Als de koek niet helemaal doormidden was, konden ze net zo lang praten dat dat wel zo was, dat ze de koek toch kregen.’

In september 1941 verlooft Lowie zich met zijn nicht Mietje Nieweg uit Appingedam en ze trouwen op 16 maart 1942.

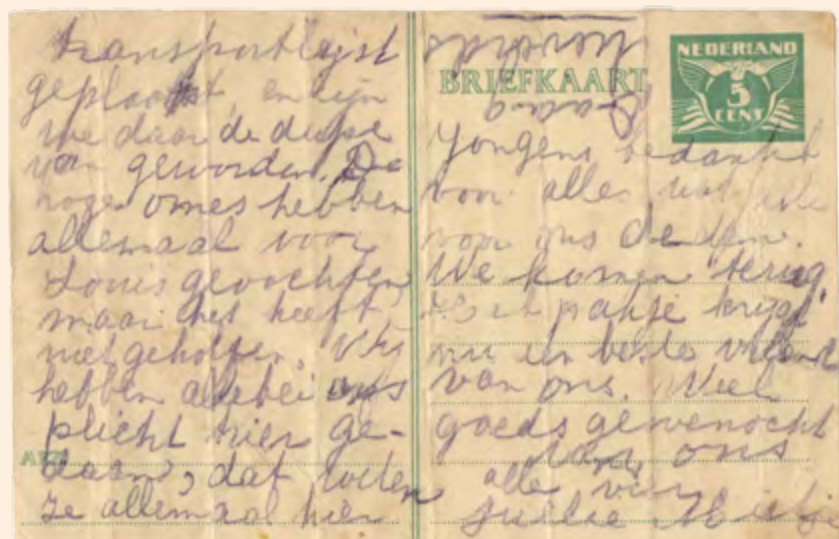
Op 17 augustus 1942 brengt veldwachter Kunst Lowie en Leo naar Westerbork. Begin oktober 1942 arriveert ook Mietje daar, in het kader van ‘gezinshereniging’. In Westerbork wordt Lowie tewerkgesteld bij de Joodse Ordedienst. Dat verklaart waarschijnlijk dat Lowie en Mietje relatief lang in Westerbork blijven.

Uiteindelijk worden ook Lowie en Mietje op 20 juli 1943 naar Sobibor gedeporteerd. Bij aankomst in Sobibor op 23 juli 1943 worden ze meteen om het leven gebracht.

Lowie is dan 39 jaar.

Toneelvereniging De Harmonie, Mietje (met bril) zit rechts achter de tafel.

Briefkaart Mietje uit de trein naar Sobibor (archief Herinneringscentrum Kamp Westerbork).

Mietje Cohen-Nieweg

27 december 1910 – 23 juli 1943

Mietje Nieweg wordt op 27 december 1910 geboren als dochter van Benjamin Nieweg en Sophia Bamberger. Ze verlooft zich begin september 1941 met haar neef Lowie (Louis) Cohen, slagerszoon uit Termunterzijl. Op 16 maart 1942 trouwen ze. Na haar huwelijk trekt Mietje in bij haar schoonfamilie in Termunterzijl.

Begin oktober 1942 moet Mietje zich melden in Westerbork, in het kader van zogenaamde 'gezinshereniging'. Lowie is daar al vanaf augustus 1942. Mietjes ouders komen in maart 1943 in Westerbork.

Op 20 juli 1943 wordt Mietje samen met Lowie en haar ouders naar Sobibor gedeporteerd. Vanuit de trein schrijft Mietje nog een briefkaart:

'Pa en Moeke en Louis en ik en vele anderen zitten in de trein, het onbestemde tegemoet. We houden kop er voor en vechten ervoor weer terug bij jullie te komen. Louis heeft altijd flink zijn best gedaan, maar door een fout is Louis op de transportlijst geplaatst en zijn we daar de dupe van geworden. De hoge omes hebben allemaal voor Louis gevochten, maar het heeft niet geholpen. We hebben allebei ons plicht hier gedaan, dat weten ze allemaal hier. Jongens bedankt voor alles wat jullie voor ons deden. We komen terug.'

Op 23 juli 1943 wordt Mietje direct bij aankomst in Sobibor om het leven gebracht, net als Lowie en haar ouders.

Mietje is dan 32 jaar.

Leo Cohen

30 oktober 1909 – 30 september 1942

Leo wordt op 30 oktober 1909 geboren. Hij heeft een oudere broer: Lowie. Beide broers helpen hun vader met de slagerij en veehandel.

Jenny Generaal-Kuiper (1930), voormalig buurmeisje, herinnert zich dat de twee zoons helemaal niet op elkaar leken: 'Leo was erg fors, terwijl Lowie juist heel klein en tenger was'.

Sinus Brouwer (Borgsweer, 1928) weet nog dat zijn broer een keer een schaap aan Leo verkocht. 'Ik moest mee om het dier op te drijven. Toen we aankwamen vroeg Leo aan zijn moeder of ze even 40 gulden voor hem had. Zij antwoordde dat hij dan eerst maar eens wat moest gaan verdienen. Mijn broer zei toen dat hij het schaap dan maar weer mee nam. Maar na een hoop gepingel is de koop toch rond gekomen'.

Leo wordt op 19 augustus 1942 samen met zijn broer door veldwachter Kunst naar Westerbork gebracht. Jenny: 'Die jongens dachten dat ze in Polen gingen werken. Mijn moeder heeft hen nog een kruikje meegegeven om koffie of water mee te nemen als ze gingen werken. Ze hadden geen idee wat hen te wachten stond.'

Al een paar dagen later, op 24 augustus 1942, gaat Leo op transport naar Auschwitz. Het Rode Kruis kon na de oorlog geen exacte datum van zijn overlijden vaststellen, en vermeldt daarom als datum waarop hij zeker niet meer in leven was 30 september 1942.

Leo is dan 32 jaar.

NOTA van *Kunst*
van beroep *gem. veldwachter* te *Moldenkamp*
ten laste der gemeente TERMUNTEN, wegens *reis en ver.*
blijfskosten
Dienstjaar 1942

<i>1942</i>	<i>15</i>	<i>Transport joden naams van Minsk tot</i>	<i>0.70</i>
<i>1942</i>	<i>19</i>	<i>Westerbork (reis en ver.)</i>	<i>3.10</i>
		<i>blijfskosten</i>	<i>1.50</i>
			<i>4.30</i>

Rekening van veldwachter Kunst voor het transport van Leo en Lowie op 19 augustus 1942.

Woldendorp ULO en basisschool.

Het hoofdmeestershuis waar Dries Gorter met zijn gezin woonde.

Monument in Bakkeveen voor Dries Gorter en de andere gefusilleerde verzetsmensen.

Dries Gorter met zijn vrouw Renske, zoon Klaas en dochter Janneke.

Andreas Everhardus Gorter

3 december 1899 – 10 april 1945

 Woldendorp, Burgemeester Garreltsweg 21

Andreas Everhardus Gorter - roepnaam Dries - wordt geboren op 3 december 1899 in het Friese Twijzel. Op 7 oktober 1924 trouwt hij met Rinske Kraak. Het gezin krijgt twee kinderen: Klaas (1926) en Janneke (1931). Dries is onderwijzer en in 1936 wordt hij hoofd van zowel de lagere school als de ULO in Woldendorp.

Voor de oorlog sluit Dries zich al aan bij de burgerwacht en in de oorlog gaat hij in het verzet. Hij is o.a. plaatselijk commandant van de OD-BS (Ordedienst Binnenlandse Strijdkrachten) en zamelt voedsel in voor gevangenen en onderduikers. Zoon Klaas is zijn vaders vertrouweling en helpt soms door verzetskranten rond te brengen en onderduikers te waarschuwen.

Janneke zal de ochtend dat haar vader wordt gearresteerd nooit vergeten. 'Het was de eerste lentedag 1945. Om 7 uur stond de Sicherheitsdienst met de politie op de stoep. Moeder hilde, vader zei tegen haar, om haar te troosten: 'Smeer maar een broodje voor me', een van de SD'ers zei: 'Jij hoeft geen brood'. Ik was razend en zei: 'Mijn vader krijgt wel brood'. Ik kreeg een duw en werd naar bed gestuurd. Moeder heeft vader inderdaad wel een broodje kunnen meegeven, maar we weten niet of hij het ook heeft kunnen opeten.'

Pas na de oorlog ontdekt het gezin dat hun man en vader op 10 april 1945 in Bakkeveen is vermoord, samen met tien andere verzetsmensen.

Dries is dan 45 jaar.

Zowel Arent en Johanna als Arent's ouders hebben een manufacturenzaak.

*Op de bovenste rij: Max, Froukje en Hendrika Oudgenoeg.
Daaronder: Vader Arent Oudgenoeg en moeder Johanna Frenkel.*

Aan de rechterkant van de straat het huis waar de familie Oudgenoeg na 1937 woonde.

Familie Oudgenoeg-Frenkel

📍 Woldendorp, Klapsterweg 2

De familie Oudgenoeg bestaat uit vijf personen: vader Arent, moeder Johanna en de kinderen Max, Henderika en Frouktje.

Arent en Johanna trouwen op 16 maart 1933. Ze vestigen zich aan de Oude Schans in Delfzijl. Daar worden ook hun twee oudste kinderen Max en Henderika geboren.

In 1937 verhuist het gezin naar Woldendorp. Arent en Johanna drijven daar een manufacturenwinkel, daar kon je onder andere kleding kopen.

In Woldendorp wordt in 1940 jongste dochter Frouktje geboren. Een half jaar voor de geboorte van Frouktje komt Lena Oudgenoeg (4 juli 1924) uit Oostwold bij de familie inwonen. Zij is een achternichtje van Arent en helpt als dienstmeisje tot juni 1941. Daarna werkt ze als dienstmeisje in Winschoten, maar raakt werkloos als haar werkgever naar het buitenland vlucht. Lena keert terug naar Oostwold en wordt samen met haar vader, moeder en zusje op 23 november 1942 in Auschwitz om het leven gebracht. Lena is dan 18 jaar.

In maart 1942 komt Arents broer Jacob (1918) bij het gezin inwonen. Hij woonde nog bij zijn ouders in Weiwerd en had anders mee op transport naar Amsterdam gemoeten. Als ook in Woldendorp een brief in de bus valt en de hele familie een oproep voor Westerbork krijgt, besluit Jacob onder te duiken bij de familie Lesman in Meedhuizen. Hij overleeft daardoor de oorlog.

Arent met zijn zusjes Mietje, Frouke en broertje Jacob.

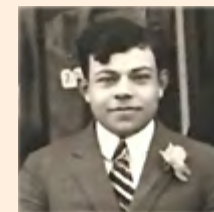
*Arent staat achteraan tussen zijn ouders in.
Op de voorgrond zijn zussen, Mietje links en Frouke rechts.*

Arent is de meest linkse man op de achterste rij. In het midden van het gezelschap zijn ouders met daar omheen zijn broertjes en zusjes. De man met baard en stok die links voor Arent zit is opa Arent Oudgenoeg. De foto is gemaakt ter ere van het 20-jarig jubileum van de zaak van Arents ouders.

Arent Oudgenoeg

13 november 1909 – 30 september 1943

Arent Oudgenoeg wordt op 13 november 1909 geboren in Weiwerd. Zijn ouders heten Markus Oudgenoeg en Froukje Cohen van den Berg (zus van Izaak Cohen van den Berg uit Borgsweer).

Jan Mein (1931) herinnert zich een bezoek aan de winkel van Oudgenoeg nog goed. 'Mijn moeder kocht een jas met gouden knopen voor mij. Het was een heel mooie jas en Arent Oudgenoeg vertelde aan mijn moeder dat hij de jas eigenlijk voor zijn zoon Max had willen bewaren'.

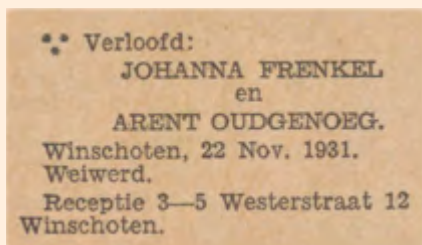
In de oorlog krijgen Arent en zijn gezin het steeds zwaarder. Fietsen en radio moeten ze inleveren, de kinderen mogen niet meer naar school en de winkel moet dicht. Op 20 oktober 1942 schrijft de burgemeester van Termunten de Sicherheitspolizei over het gezin van de Jood Arent Oudgenoeg. Vlak daarna krijgen ze een oproep voor een werkkamp. Arent heeft geen goed gevoel blijkt uit de opmerking die hij tegen zijn buurman kapper Bult maakt: 'We hebben nog een enkele reis tegoed naar Polen.' Op zondag 25 oktober moet Arent met vrouw en kinderen via Winschoten naar Kamp Westerbork. Van daaruit gaan ze binnen een paar dagen op transport naar Auschwitz.

Vlak voor ze bij Auschwitz zijn, wordt Arent samen met andere mannen gedwongen om in Kosel uit te stappen. Hij wordt naar een naziwerkkamp in Polen gebracht. Zijn lot is niet helemaal duidelijk, zeker is wel dat hij op 30 september 1943 niet meer in leven is.

Arent is dan 33 jaar.

Suikerpotje van Johanna Oudgenoeg.

Nieuwsblad van het Noorden, 18 november 1931.

Johanna met haar zoontje Max.

Johanna S.C. Oudgenoeg-Frenkel

25 mei 1910 – 2 november 1942

Johanna Sophia Carolina Frenkel, roepnaam Jo, wordt op 25 mei 1910 aan de Noorderstraat in Winschoten geboren. Zij is de dochter van sigarenmaker Jacob Frenkel en zijn vrouw Henderika Baruch. Johanna is hun tweede kind. Hun oudste dochter heet Fannij (1907) en na Johanna krijgen ze nog Benjamin (1911) en Rebecca (1920). Fannij trouwt in 1928 met slager Nathan Simons en een jaar later krijgen ze hun dochter Martha. Deze hele familie zal de oorlog niet overleven.

In Woldendorp heeft Johanna een goede vriendin aan Hinne van Delden, die verderop in de straat woont. Als de familie Oudgenoeg in 1942 een oproep krijgt om zich te melden, heeft Johanna geen goed voor gevoel. Daarom brengt ze haar servies in bewaring bij Hinne. Helaas is Johanna's voor gevoel terecht en als blijkt dat ze de oorlog niet overleefd heeft, graaft Hinne het servies op. Er is niet veel meer van over, alleen het suikerpotje is nog goed. Uiteindelijk zorgt Hinne's dochter Fokje er voor dat het suikerpotje weer in handen komt van de familie. Omdat van Johanna's familie niemand de oorlog overleefde, komt het suikerpotje in het bezit van Jaap (Jacob) Oudgenoeg, de broer van Arent. En na diens overlijden bij zijn zoon Ralf.

Op zondag 25 oktober moet Johanna met haar gezin via Kamp Westerbork op transport naar Auschwitz. Vlak voor Auschwitz wordt Arent gedwongen om uit te stappen. Johanna en de kinderen komen op 2 november in Auschwitz aan waar ze diezelfde dag om het leven gebracht worden.

Johanna is dan 32 jaar.

Geboorteadvertentie in Nieuwsblad van het Noorden.

Max met zijn vader Arent en grootvader Markus Oudgenoeg.

Max een half jaar oud.

De Chevrolet van opa Oudgenoeg.

Max met zijn vader Arent aan zee.

Markus Oudgenoeg

2 april 1934 – 2 november 1942

Max (Markus) Oudgenoeg wordt op 2 april 1934 geboren. Zijn ouders noemen hem naar zijn opa Markus Oudgenoeg uit Weiwerd.

Dina Abels-Haveman (1932) uit Baamsom herinnert zich Max nog goed. Dina: 'Mijn amandelen en die van Max moesten ongeveer tegelijk geknipt. In de winkel van Oudgenoeg kwam dat ter sprake en Max' moeder stelde mijn moeder voor om samen met de auto van de familie Oudgenoeg te gaan, want het was helemaal in de stad Groningen. Ik zie ons nog liggen in de operatiestoel met leren riempjes om onze armen, zodat we stil bleven liggen.'

Schoolgenootje Trijntje Generaal weet als de dag van gisteren hoe Max en zijn zusje van school gehaald werden door twee in zwarte uniformen gestoken mannen. 'Het was afschuwelijk, dat zal ik nooit vergeten. Henderika moest heel hard huilen en wij stonden er bij en keken er naar, maar begrepen niet wat er aan de hand was. Wel herinner ik me nog goed dat de ene meester de kinderen op school wilde houden en dat de andere meester zei, dat ze weg moesten.'

Op zondagavond 25 oktober moet Max samen met zijn ouders en zusjes via Winschoten en kamp Westerbork naar Auschwitz. Zijn vader moet onderweg uit de trein stappen en bezwijkt ruim een half jaar later in een Pools werkkamp. Op 2 november komt Max met zijn moeder en zusjes aan in Auschwitz waar ze nog diezelfde dag om het leven gebracht worden.

Max is dan 8 jaar.

Henderika met haar broer Max.

Henderika Oudgenoeg

8 juli 1936 – 2 november 1942

Henderika Oudgenoeg wordt op 8 juli 1936 geboren. Haar ouders vernoemen haar naar haar oma van moederskant, die Henderika Baruch heette.

Verschillende schoolgenoten zoals Maria Wezeman (1927) en Hendrik Jager (1933) herinneren zich dat Henderika samen met haar broer Max naar school ging. Trijntje Generaal (1934): 'Het is een beeld dat ik nog steeds voor me zie, dat Max met zijn zusje in het speelkwartier wordt opgehaald door lieden in zwarte uniformen. Henderika had een grote witte strik in het haar en ze moest heel hard huilen.'

Harm Frans Buist (1929) zijn ouders hadden een bakkerij in het pand waar nu de Troefmarkt gevestigd is. Harm Frans: 'De familie Oudgenoeg kwam wel bij ons in de winkel. Wij woonden in die tijd aan de voorkant van het pand en ik kan me nog herinneren dat de familie op een zondagavond vertrok.' Dat was op 25 oktober 1942. Henderika moet samen met haar kleine zusje Froukje, haar broer Max en ouders op de tram naar Winschoten. Daar blijven ze een nacht om de volgende dag naar Westerbork gebracht te worden. Ook daar blijven ze maar kort, want het gezin gaat meteen op transport richting Auschwitz. Vader Arent moet onderweg uitstappen. Zijn lot is niet helemaal duidelijk, maar hij sterft voor 30 september 1943.

Henderika komt op 2 november 1942 met haar moeder, broer en zusje in Auschwitz aan, waar ze alle vier meteen vermoord worden.

Henderika is dan 6 jaar.

Frouktje Oudgenoeg

15 september 1940 – 2 november 1942

Frouktje Oudgenoeg wordt op 15 september 1940 in Woldendorp geboren. Arent en Johanna noemen hun dochter naar de moeder van Arent, die Frouktje Cohen van den Berg heet.

‘De kinderen van de familie Oudgenoeg waren heel mooie kinderen en ik herinner me nog het prachtige krulhaar van de zusjes’, aldus Dina Abels-Haveman (1932). Zij woonde in het dorp Baamsom en kwam met haar moeder en zusje weleens in de winkel van de vader en moeder van Frouktje in Woldendorp.

De laatste herinnering aan Frouktje komt van Marie Wezeman (1927): ‘Op een dag gingen we naar Nieuwolda, we gingen altijd om vier uur terug voor het koe en varken en zagen bij het doktershuis de familie Oudgenoeg lopen met hun koffers en de twee kleine meisjes op een melkkar. Wij zijn misschien wel de laatste Woldendorpers, die ze de hand gedrukt hebben.’

Dat was op 25 oktober 1942. Frouktje wordt met haar broer, zus en ouders op last van de Sicherheitspolizei met de tram ‘Oostelijk Groningen’ naar Winschoten gebracht. De volgende dag brengt de politie van Winschoten hen naar Westerbork. Daar zijn ze maar vier dagen gebleven. Daarna vertrekken ze met transport 32 naar Auschwitz. Onderweg moet vader Arent uitstappen, om in een werkkamp te werken. Hij sterft voor 30 september 1943. Bij aankomst in Auschwitz op 2 november 1942 worden Frouktje, Henderika, Max en hun moeder meteen om het leven gebracht.

Frouktje is dan 2 jaar.

Geboren:
Roelf Derk z v J. Vos en G. Vos te Woldendorp;
Wiepko z v W. Visscher en K. Kerbof te Woldendorp;
Machleltje d v H. Vos en H. Oorlog te Woldendorp;
Elsien d v T. Zandinga en B. Maarhuis te Scheveklap;
Frouktje d v A. Oudgenoeg en J. S. C. Frenkel te Woldendorp;
Klaassina Harmke d v A. Boerma en M. Geertsema te Termunten;
Grietje d v K. Hacour en A. Smit te Borgweer.

Geboortevermelding Frouktje Oudgenoeg (Nieuwsblad van het Noorden, 12 oktober 1940).

Frouktje met aan weerszijden haar broer Max en zus Henderika.

Nawoord

Het initiatief voor het leggen van struikelstenen voor de Joodse families Cohen van den Berg, Cohen en Oudgenoeg en verzetsman Gorter in Borgsweer, Termunterzijl en Woldendorp kwam van het plaatselijke 4 mei-comité. Dat plaatste in het najaar van 2014 een oproep in dorpskrant De Woldwagter en wij pakten dit op.

We konden ook meteen aan de slag, dankzij het boek 'Gele Ster in een Zwarte Tijd', over een expositie over Termunter Joden in 1989. Na een intensieve zoektocht vonden we uiteindelijk van iedereen één of meer nabestaanden en 'ooggetuigen', zoals burens of klasgenoten. Zij deelden hun herinneringen met ons, gaven ons foto's, vertelden over een bewaard gebleven suikerpotje, een beeldje, lieten ons meelesen in een poesiealbum en maakten ons zo steeds meer betrokken.

Hartelijk dank voor jullie verhalen en herinneringen: Dina Abels-Haveman, Harm Frans Buist, Trijntje Generaal, Jenny Generaal-Kuiper, Albert Haan, Trijn Houwerzijl-Telkamp, Hendrik Jager, Sara Kirby-Nieweg, Jan Mein, Fokje Oosterveld-van Delden, Ralf Oudgenoeg, Betty en Tineke Visscher, Alie Vos-Groenhagen, Janneke Vuursteen-Gorter en Marie Wezeman. Dankzij jullie hebben we dit herdenkingsboekje kunnen maken.

Net zoals voor iedereen een aparte struikelsteen is gelegd, hebben alle mensen in dit boekje een eigen bladzijde gekregen, of er nu veel of weinig over hem of haar bekend is. Opdat zij niet vergeten worden...

Werkgroep Struikelstenen Termunten:

Bert Groenhagen, Miriam van der Meer, Theo Nijland, Yvonne Quispel

Dan struikel ik

het is allemaal zo lang geleden

1940 – mijn vader en moeder waren nog niet eens geboren

wat kan ik er mee?

ik moet verder!

en dan struikel ik

over een steen

anders dan de andere in de stoep

een steen

vertelt dat hier iemand

zó maar uit z'n huis gehaald

maar het was niet mijn familie

ik ken zijn naam, en verder niet

een vreemde uit een ver en bang verleden

wat kan ik er mee?

ik moet verder!

en dan struikel ik

over een steen

anders dan de andere in de stoep

een steen

vertelt dat hier iemand

niet meer thuis kwam

en al was het geen familie

al ken ik zijn naam en verder niet:

ik moet verder

en zorgen dat het nooit meer zo ver komt

— Hans Aalbersberg